

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

RESTRICTIONS ON HUMAN RIGHTS DURING THE COVID-19 PANDEMIC: ANALYSIS OF THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Мишанич А.В., студентка II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Мелаш А.С., студентка I курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Нежиборець А.О., студентка II курсу
факультету адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ця стаття стосується обмежень прав людини під час пандемії COVID-19 на основі практики Європейського суду з прав людини. Під час пандемії COVID-19 постало гостро питання обмеження прав і свобод людини. Обмеження, котрі запроваджували уряди для охорони здоров'я громадян своєї держави, вплинули на такі права: свободу вираження поглядів, свободу на мирні збори, право на доступ до судів було обмежене, право на вільне пересування, яке потягло за собою і порушення права на сімейне життя, право на приватність, позаяк державні органи відстежували людей, інфікованих COVID-19. Пандемія стала тією першою ланкою безпрецедентного ланцюга подій, який стосується всіх. Держави були змушені в короткі строки приймати рішення, які обмежують права людини. Метою цієї статті є дослідження тих обмежень, які держави наклали на громадян під час пандемії COVID-19, аналізуючи Конвенцію про права людини і громадянина та практику Європейського суду з прав людини. Різні справи щодо порушення прав людини під час пандемії можуть виникнути в майбутньому перед Європейським судом з прав людини. Особливо викликає занепокоєння те, що багато країн встановили обмеження свободи слова. Виникає питання, чи були ці обмеження необхідними у ситуації, що склалася. Який обсяг держав-учасниць тепер повинен обмежувати права людини у світлі кризи охорони здоров'я? Чи відповідає надзвичайне законодавство, яке було прийняте Конвенцією? Чи були вжиті окремі заходи пропорційною реакцією на ситуацію? Автори у цій статті детально аналізують практику Європейського суду з прав людини в контексті з 1968 року і донині. Практика ЄСПЛ аналізується в контексті ст. 15 Конвенції про права людини і громадянина, де встановлено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Були зроблені такі висновки, що пандемія є тією надзвичайною ситуацією, коли можливі відступи від прав людини, а воно повинні бути співрозмірними і відповідати меті права.

Ключові слова: пандемія, COVID-19, практика ЄСПЛ, відступ від прав людини, надзвичайна ситуація.

This article manages limitations on basic liberties during the Covid-19 pandemic, in light of the case law of the European Court of Human Rights. During the Covid-19 pandemic, the issue of confining common liberties and opportunities got intense. Limitations forced by the public authority on the security of the wellbeing of its residents influenced rights, for example, opportunity of articulation, opportunity of tranquil gathering, the option to admittance to courts, limitations on the option to free development, and the infringement of the privilege to opportunity of development day to day life, the privilege to protection, as government offices followed individuals tainted with COVID-19. The pandemic was the primary connection in an exceptional chain of occasions that influenced everybody. States have been compelled to settle on choices that limit basic liberties for the time being. The reason for this article is to look at the limitations that states forced on residents during the COVID-19 pandemic, examining the Convention on Human and Civil Rights and the case law of the European Court of Human Rights. The writers of this article investigate in detail the case law of the European Court of Human Rights in the setting from 1968 to the present. The act of the ECtHR is investigated with regards to Art. 15 of the Convention on Human and Civil Rights, which gives that in season of war or other public peril compromising the existence of a country, any High Contracting Party may take measures discrediting from its commitments under this Convention just to the degree, which is needed by the seriousness of the circumstance, and given that such measures don't strife with its different commitments under worldwide law. It has been inferred that a pandemic is a crisis circumstance where basic freedoms deviations are conceivable and should be proportionate and steady with the end goal of the law.

Key words: pandemic, COVID-19, ECtHR practice, deviation from human rights, emergency situation.

Конвенція про захист прав і основоположних свобод [1] дозволяє державам-учасницям відступати від прав людини та основних свобод, що захищаються в ній, на суворих умовах, викладених у ст. 15 Конвенції. Простий текст цього положення містить такі п'ять елементів: терміни: відступ можливий лише під час війни чи інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю країни Високої Договірної Сторони; сфера дії: у мірі, яка суворо вимагається вимогами ситуації; повага інших зобов'язань міжнародного права: такі заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням держави за міжнародним правом (стаття 15 (1)); права, на які не допускається відступ: певні права людини не можуть бути відхилені (стаття 15 (2)), а саме право на життя згідно зі ст. 2 (крім випадків смерті в результаті законних актів війни), заборона катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження та покарання за ст. 3, заборона рабства згідно зі ст. 4 (1)

та принципу *nulla poena sine lege* згідно зі ст. 7; обов'язок інформувати: Держави-учасниці зобов'язані інформувати Раду Європи про заходи, яких вони вжили, та про причини, а також про те, коли такі заходи припинили свою дію і положення Конвенції знову виконуються повністю.

Із аналізу Конвенцій, а саме ст. 15, можна зробити висновок, що розробники не хотіли, щоб обмеження які може вводити держава ґрунтувалися на «державних мотивах» і використовувались для знищення демократії та основних свобод [2]. Для того щоб підкреслити винятковий характер обставин, що виправдовують застосування ст. 15 (1), початковий проект Конвенції мав таке формулювання: «під час війни та інших надзвичайних ситуацій, що загрожують інтересам людей» [3], але згодом це формулювання було замінено на інше, а саме «під час війни та інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації» [2]. Це вказує на те, що держави-учасниці повинні

бути обережними, оголошуючи надзвичайний стан, і лише у виняткових обставинах, а саме у часи війни або коли самому життю їхньої нації загрожує небезпека.

Європейський суд з прав людини вперше розтлумачив ст. 15 Конвенції у своєму рішенні справі «Лоулес проти Ірландії» 1961 року [4]. У контексті терористичної діяльності ІРА в Північній Ірландії заявника затримали без дозволу судді. Ірландський уряд повідомив Раду Європи про відступ згідно зі ст. 15. Суд у своєму рішенні пояснив, що формулювання «інші надзвичайні ситуації, що загрожують життю нації» можна розуміти як «виняткову ситуацію кризи або надзвичайної ситуації, яка зачіпає все населення і становить загрозу організованому життю громади, до складу якої входить держава» [4]. Суд дійшов висновку, що «поєднання кількох факторів вказує на існування надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, а саме на існування жорстокої таємної армії, яка діє за межами території держави, і швидко, значно посилює свою терористичну діяльність» [4].

Незабаром у справі «Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції» 1968 року [5] ЄСПЛ, приймаючи рішення про відступ грецького уряду у зв'язку з державним переворотом на його території, розробив такі чотири критерії, які слід враховувати в оцінці існування державної надзвичайної ситуації: 1) вона повинна бути фактичною або неминучою; 2) це повинно впливати на всю націю; 3) продовження організованого життя громади повинно загрозувати; і 4) криза або небезпека повинні бути «винятковими, оскільки звичайні заходи або обмеження, дозволені Конвенцією для забезпечення громадської безпеки, охорони здоров'я та порядку, були явно неадекватними» [5].

У справі ЄСПЛ «Ірландія проти Сполученого Королівства» 1969 року [6] йдеться, що влада Великобританії затримала без дозволу суду осіб, які підозрювалися у тероризмі і з якими жорстоко поводилися під час їхнього затримання. Суд зазначив, що Договірні Держави мають широкую свободу розсуду для того, щоб визначити, чи не загрожує життю їхньої держави надзвичайна ситуація, а також характер та обсяг відступів, необхідних для подолання надзвичайної ситуації. Однак така влада не є необмеженою і підконтрольна Суду. Важливо зазначити, що ірландський уряд стверджував, що було фактично ясно, що позасудове затримання, проведене владою Великобританії, не було абсолютно необхідним. Суд відповів, що «держава повинна прийняти своє рішення у світлі не суто ретроспективного дослідження ефективності цих заходів, а умов та обставин, що панували, коли вони були первинно прийняті та згодом застосовані» [6]. Отже, чи були ці заходи ефективними, це не буде відігравати великої ролі в оцінці.

Через сорок років Великобританія зробила ще один відступ згідно зі ст. 15 з метою затримання без звинувачень іноземних громадян, яких підозрюють у терористичній діяльності, пов'язаних з «Аль-Каїдою», до їх депортації. Суд розглянув відступ у справі «А. та інші проти Сполученого Королівства» 2009 року [7]. Відповідно до доктрини «широкої свободи розсуду» Суд надав особливу вагу висновкам національних судів щодо існування надзвичайної ситуації. Він широко тлумачив поняття «наближення». Держава не зобов'язана «чекати надзвичайної ситуації, перш ніж вживати заходів для боротьби з нею» [7]. Розглянуті заходи не повинні бути «тимчасовими», хоча «пропорційність реакції може бути пов'язана з тривалістю надзвичайної ситуації». Потрібно зазначити той факт, що інші держави-члени не використовували ст. 15 Конвенції у боротьбі з тероризмом не мало значення для Суду, оскільки кожна держава (і особливо її національні суди) найкраще піддається оцінці доказів існування надзвичайної ситуації.

Нині справи, пов'язані з надзвичайною ситуацією, розглянутою Судом, стосувались терористичної діяльності

або збройних конфліктів. Незважаючи на те, що Суд не розглядав надзвичайних ситуацій, пов'язаних із охороною здоров'я, таких, як ми стикаємося на поточний момент, його практика легко застосовується до поточної ситуації із COVID-19. Будучи високоінфекційним захворюванням, яке потенційно може призвести до смерті, пандемія COVID-19 вимагала прийняття спеціальних заходів щодо стримування вірусу, таких як обмеження свободи пересування, свободи та безпеки, права на працю та права на освіту. Ці обмеження вплинули на функціонування всього суспільства і загрозували життю цілих держав.

Держави мають право на відступ і тоді, коли це вимагається невідкладністю ситуації. У справі «Лоулес проти Ірландії» [4] Суд дослідив, чи загальні та індивідуальні заходи тримання під вартою без судового розгляду «суворо вимагаються через ситуацію, що склалася» [4]. У цьому разі мир і порядок не можуть бути відновлені за допомогою звичайного закону та національних судів. Суд розглянув характер діяльності ІРА, обмеження транскордонного збору доказів та можливі наслідки повного закриття кордонів для населення. Суд встановив, що для запобігання зловживанням було введено кілька гарантій, а саме постійний нагляд за парламентом, створення комісії з питань утримання під вартою, яка складалася з двох суддів (і офіцера збройних сил), які могли розпорядитися про звільнення осіб із-під варти з обов'язковим для уряду ефектом. Крім того, уряд Ірландії публічно оголосив, що тих, хто зобов'язувався виконувати національне законодавство та утримуватися від забороненої діяльності, негайно звільнять.

У справі «Бранніган та Макбрайд проти Сполученого Королівства» 1993 року [8] уряд застосував відступ згідно зі ст. 15 з метою збереження тривалого періоду затримання підозрюваних у тероризмі та уникнення порушення ст. 5. Заявники були затримані незабаром після відступу. На підставі розпорядження виконавчої влади та на основі секретної інформації, не розголошеної заявникам, жоден судовий орган не брав участі у рішеннях про тримання під вартою (стаття 5 (3)). Суд зазначив, що «він повинен надати належну вагу таким важливим чинникам, як характер прав, на які поширюється відступ, обставини, що призводять до, та тривалість надзвичайної ситуації» [8]. Суд визнав, що, незважаючи на зменшення рівня насильства протягом багатьох років, надзвичайна ситуація все ще зберігається в Північній Ірландії. Що стосується того, чи заходи «суворо вимагались, зважаючи на ситуацію» [8], Суд визнав, що відступ був дійсним з огляду на особливі труднощі, пов'язані з розслідуванням та переслідуванням терористичних злочинів. Щодо відсутності судового контролю за продовженням тримання під вартою, Суд зазначив, що ст. 5 (3) не обов'язково вимагається залучення судді або судового органу до рішення про (продовження) тримання під вартою, але «процедура, яка має судовий характер, хоча ця процедура не обов'язково повинна бути однаковою у кожному з випадків, коли потрібно втручання судді» [8], Суд прийняв аргумент уряду про те, що у світлі особливих обставин, що склалися в Північній Ірландії на той час, коли судова влада була невеликою і вразливою до терактів, що дозволяє судам приймати рішення щодо інформації, яку не було розкрито затриманому, це підірвало б довіру громадськості до незалежності судової влади.

У той же період Туреччина застосовувала відступ згідно зі ст. 15 щодо ст. 5 після встановлення надзвичайного режиму в провінціях, де відбувалися сутички між її збройними силами та членами Робочої партії Курдистану (РПК). Відступ розглядався у справі «Аксуоу проти Туреччини» 1996 року [9]. Ця справа стосувалась взяття заявника під варту та жорстокого поводження з боку поліції за підозрою у терористичній діяльності. Тримання заявника під вартою тривало більше чотирнадцяти днів, але його

негайно не доставили до судді чи судового органу. Уряд Туреччини намагався виправдати тривале затримання заявника труднощами у розслідуванні терористичних злочинів, які охопили широку територію країни. Водночас не було наведено жодного конкретного аргументу щодо того, чому національні суди не змогли перевірити законність затримання підозрюваних терористів. Для суду чотирнадцять днів тримання під вартою було «надзвичайно довгим», і уряд не надав детальних причин, що б обґрунтували повну відсутність судового нагляду, як це зробив уряд Великобританії у справі «Браннігані та Макбрайді проти Сполученого Королівства». Крім того, не було застосовано достатніх гарантій проти зловживань, оскільки заявник не мав доступу до адвоката, лікарів, родичів чи друзів. Це було поєднано з відсутністю будь-якої можливості перевірити законність його тримання під вартою, ця відсутність дозволила жорстоке поводження із заявником.

Зовсім недавно, у справі «Мехмет Хасан Алтан проти Туреччини» 2018 року [10], після спроби військового перевороту в Туреччині в 2016 році, журналіст був узятий під варту за підозрою у підтримці терористичної організації, яка вважається відповідальною за переворот. До затримання заявника уряд Туреччини здійснив дійсне відступлення відповідно до ст. 15 Конвенції. Хоча Конституційний суд Туреччини встановив, що запобіжний захід тримання під вартою заявника не мав фактичної підстави, але суд нижчої інстанції відмовив звільнити заявника. Виявивши, що затримання заявника було незаконним згідно зі ст. 5 (1) Конвенції, Суд схвалив міркування Конституційного Суду про те, що навіть під час екстреного затримання це слід було обґрунтувати достатніми доказами. Обов'язкове рішення національної вищої судової влади не було дотримано, що додало свавілля під час тримання заявника під вартою. Заявник також скаржився на те, що він не мав доступу до матеріалів справи для оскарження свого попереднього тримання під вартою. Суд прийняв твердження Уряду про те, що заявник, якому допомагав адвокат, набув достатніх знань про суть доказів завдяки запитам до органів прокуратури та судових органів, які також були відтворені у відповідних записках. Скаргу на відсутність швидкості провадження у Конституційному Суді (що зайняло чотирнадцять місяців і три дні) Суд визнав, зазначивши, що значне збільшення кількості відсталих справ Конституційного Суду внаслідок надзвичайних ситуацій та складності Справи, яка розглядається, виправдовувала такий тривалий процес прийняття рішень. Однак Суд одразу наголосив, що це надзвичайна ситуація, і він продовжуватиме мати остаточне слово щодо «швидкості» затримання. Стосовно попереднього ув'язнення, яке порушило його свободу вираження поглядів за ст. 10 Конвенції, Суд значною мірою спирався на міркування Конституційного Суду, який встановив, що розглянуте питання про тримання під вартою не мало фактичної підстави і мало охолоджуючий вплив на свободу вираження поглядів. Було представлено докази того, що у справі журналістів турецька судова влада занадто широко тлумачила законодавство. Суд наголосив, що держави мають право вживати заходів проти підбурювання до насильства, особливо після військового перевороту, який загрожував основним цінностям демократичного суспільства. Надзвичайна ситуація в громадських місцях «не повинна служити приводом для обмеження свободи політичних дебатів» [10], і «будь-які вжиті заходи повинні прагнути захистити демократичний порядок від загроз, що надходять йому, і слід докласти всіх зусиль для захисту цінностей демократичного суспільства, такі як плюралізм, толерантність та інші» [10]. Критика урядів та публікація інформації, яку керівник країни вважає такою, що загрожує національним інтересам, не слід залучати до кримінальних звинувачень за особливо серйозні правопорушення, такі як приналежність до терористичної

організації чи сприяння їй, спроба скинути уряд чи конституційний порядок або розповсюдження терористичної пропаганди.

Слід зазначити, що за звичайних обставин ЄСПЛ не оцінює застосування кримінальних санкцій щодо здійснення свободи вираження поглядів. Однак у справі «Мехмет Хасан Алтан проти Туреччини» Суд акцентував увагу, що, незважаючи на надзвичайну ситуацію, держави-члени повинні надати дуже вагоме обґрунтування затримання та притягнення до відповідальності, коли відбувається відступ від права на свободу вираження поглядів.

У тому ж контексті у справі «Alparslan Altan проти Туреччини» [11] 2019 року Суд був покликаний винести рішення щодо законності тримання під вартою судді Конституційного суду. Суд дійшов висновку, що нове широке тлумачення відповідних національних кримінальних положень, що дозволяють затримувати суддів, нехтуючи спеціальною процедурою, яка застосовується до них, призвело до того, що затримання заявника не було «відповідно до процедури, встановленої законом» [11] згідно зі ст. 5 (1) Конвенції. Суд звернув особливу увагу на те, що заявником був суддя, якому слід було надати особливий захист, виправданий необхідністю гарантувати незалежність судової влади. Суд вимагав критерію «законності», який є складником ст. 5, дотримуватися так само, як і в звичайних ситуаціях, коли необхідно зберегти необхідну ясність та передбачуваність закону. Те, як Конституційний Суд застосовував національне законодавство у цій справі, не відповідало принципу правової визначеності і було «явно нерозумним» [11]. Суд також зазначив, що навіть за особливих обставин справи відразу після спроби перевороту докази існування обґрунтованої підозри у скоєнні передбачуваного правопорушення повинні бути присутніми під час винесення постанови про затримання. На момент прийняття рішення про затримання уряду не було заборонено демонструвати «обґрунтованість» підозри, яка «становить важливу частину гарантії, встановленої у пункті 1 (с) статті 5» [11].

Так само у справі «Баш проти Туреччини» [12] 2020 року суддя був затриманий та засуджений за нібито членство в терористичній організації, відповідальній за військовий переворот у Туреччині. Оцінюючи відсутність обґрунтованої підозри в тому, що заявник вчинив правопорушення, хоча відзначаючи серйозну ситуацію з безпекою, коли навіть деякі представники судової влади, як видається, брали участь у спробах скинути Уряд, Суд відмовився розглядати поняття «розумність» на тій підставі, що це призведе до знищення самої суті запобіжного заходу, передбаченого ст. 5 (1) (с) [12]. Суд постановив, що, окрім загальної інформації, жодні конкретні докази, безпосередньо та особисто пов'язані із заявником, не були враховані національними судами у разі тримання його під вартою. Заявник також скаржився на те, що він не з'являвся до суду протягом року та двох місяців після того, як рішення про його затримання було порушенням ст. 5 (4) Конвенції. Суд зазначив, що спроба військового перевороту є «контекстуальним фактором, який він повинен повністю враховувати у тлумаченні та застосуванні ст. 15 Конвенції у цій справі» [12]. На думку Суду, у перші кілька місяців після спроби перевороту здійснений відступ від ст. 5 може бути виправданим. Однак із плином часу міркування щодо надзвичайних ситуацій стали менш актуальними та менш інтенсивними, завдяки чому оцінка Суду щодо ситуації, що склалася, стала більш суворого. Суд чітко вказав на зобов'язання держав-учасниць виправдовувати відступ від ст. 5 протягом усього періоду затримання.

Нарешті, у справі «Кавала проти Туреччини» 2019 року [13] Суд розглянув питання про затримання правозахисника, якого підозрювали у спробі повалення уряду та конституційного ладу, як підбурювача та керівника подій у парку Гезі та як учасника 2016 р. спроби перевороту. 18 липня

2018 року, коли заявника затримали, Туреччина скасувала надзвичайний стан. В оцінці обґрунтованості підозри у вчиненні заявником дій, заявлених обвинуваченням, Суд не знайшов доказів того, що ці дії стосувались насильства або сили, але представляв ненасильницькі дії, здійснені під час реалізації прав, передбачених Конвенцією.

«Сам факт включення таких актів до обвинувального акта як складових елементів злочину сам по собі зменшує обґрунтованість підозр, про які йдеться» [13]. Це був один із факторів, який змусив Суд дійти висновку, що уряд діяв недобросовісно згідно зі ст. 18 Конвенції та що затримання заявника було частиною кампанії, проведеної урядом з метою замовчування правозахисників.

У світлі важливості ст. 5 Конвенції щодо захисту осіб від свавільного затримання Суд ніколи не приймав значних відступів від цього права. Навпаки, він наполягав на дотриманні мінімальних вимог та захисті від зловживань. Допускаючи більш тривалі періоди тримання під вартою в надзвичайних ситуаціях, Суд відхилив обмеження судового контролю за триманням під вартою. Суд додатково посилив захист, передбачений ст. 5, пов'язавши свої процедурні вимоги в абзаці 4 до ст. 6 (1), вимагаючи, щоб обґрунтована підозра ґрунтувалась на фактах, наявних під час призначення затримання, шляхом дотримання вимоги законності затримання та, що найголовніше, вимагав справжнього затримання осіб для цілей, зазначених урядом. Ст. 10 Конвенції, здається, застосовується в повному обсязі, навіть якщо від неї відступають, враховуючи її фундаментальне значення для демократії. Очевидно, тлумачення Судом ст. 15 стає все жорсткішим. Лише у двох випадках (яким більше тридцять років) одна держава успішно застосувала цю статтю. Вітчизняні органи влади повинні дуже серйозно поставитися до критерію суворо «вимагається ситуацією, що склалася», і взяти до уваги, що Суд уважно вивчить аргументи, надані державою-учасницею, чому звичайний закон не здатний ефективно розглядати надзвичайну ситуацію та враховувати характер права, в яке втручаються, а також обставини та тривалість надзвичайної ситуації [13].

Вважаємо за необхідне проаналізувати практику ЄСПЛ і тоді, коли надзвичайна ситуація не потребувала відступів. У справі «Броган та інші проти Сполученого Королівства» [14] 1988 року Суд розглянув справу підозрюваних у тероризмі, які були заарештовані без звинувачення та не були негайно передані до судового органу протягом семи днів, як того вимагає ст. 5 (3) Конвенції. Уряд Великобританії вже відкликав своє повідомлення про відступ згідно зі ст. 15, коли відбувся арешт заявників. Проте Суд узяв до уваги проблему тероризму, що все ще існує в державі-відповідачі. Однак ці особливі обставини не можуть виправдати порушення «самої суті права, гарантованого пунктом 5 статті 3» [14], яка включає зобов'язання негайно звільнити або доставити особу до судового органу. Суд відмовився широко розшифровувати слово «оперативність» [14] у ст. 5 (3) і дійшов висновку, що навіть найкоротший термін тримання під вартою чотири дні та шість годин без судового контролю порушив це положення. Важливо зазначити у цій справі, що Суд у цьому разі зазначив про відсутність підстав відступів відповідно до ст. 15 та, розглядаючи особливі обставини надзвичайної ситуації, постановив, що мінімальна вимога «негайного звернення до судового органу» [14] згідно зі ст. 5 повинна бути забезпечена.

Стосовно скарг під час надзвичайних ситуацій Суд наголосив у справі «Зана проти Туреччини» [15] 1997 року, що загальні принципи ст. 10 в повному обсязі застосовуються до ситуацій, коли національна безпека та громадська безпека опинились під загрозою. Суд вважав, що заяви мера регіону, який стикнувся з тероризмом, у великому виданні могли посилити насильство, і що національні суди надавали достатні та відповідні причини для його арешту.

Так само у справі «Сюрек проти Туреччини» [16], яка стосувалася кримінального засудження власника газети за поширення сепаратистської пропаганди. Суд нагадав, що «у пункті 2 статті 10 Конвенції введено обмеження політичних виступів або дебатів з питань, що становлять суспільний інтерес». Однак, коли такі зауваження підбурують до насильства, держави-учасниці користуються «ширшим полем розсуду» [16], розглядаючи необхідність втручання у свободу вираження поглядів.

Стаття 2 Конвенції була предметом справи «Al-Skeini та інші проти Сполученого Королівства» [17] 2011 року. У цій справі Суд був покликаний прийняти рішення, що стосувалося вбивства, жорстокого поводження та зникнення громадян Іраку під час операцій безпеки, що проводились збройними силами Великобританії як окупаційної держави в Іраку. Суд визнав, що після воєнного вторгнення в Ірак цивільна інфраструктура, включаючи правоохоронну та кримінально-правову системи, не функціонували. Однак Суд постановив, що «навіть у складних умовах безпеки всі розумні кроки повинні бути прийняті для забезпечення проведення ефективного незалежного розслідування щодо передбачуваних порушень, а саме права на життя» [17].

Скарга за ст. 6 нещодавно було порушена у справі «Хлебик проти України» [18] 2017 року, де заявнику було заборонено розглядати апеляцію проти кримінального вироку у вищому суді, оскільки національні суди не мали доступу до матеріалів його справи на території Луганська, над якою був втрачений контроль через постійне збройне насильство. Україна повідомила Раду Європи про відступ від ст. 6 Конвенції, що застосовується на територіях, де вона втратила контроль. Однак, на думку обох сторін, це відступ не застосовувався до справи заявника, оскільки вона була прийнята після того, як відбулися факти його справи. Таким чином, Суд не розглядав обґрунтованість відступів. Однак Суд вирішив проаналізувати справу з урахуванням загальної ситуації в Україні, особливо триваючих бойових дій на непідконтрольних уряду територіях, де розглядається справа заявника. З огляду на «об'єктивні перешкоди», що заважають уряду забезпечити захист справи, і, зокрема, звільнення заявника на основі більш широкого тлумачення національного законодавства, суд дійшов висновку, що жодного порушення ст. 6 не сталося.

За відсутності (дійсного) відступу, згідно зі ст. 15, Суд готовий взяти до уваги виняткові обставини надзвичайної ситуації. З одного боку, Суд вимагає, щоб сама суть ст. 5 включала вимогу законності та відсутність довільності затримання. З іншого боку, можуть бути винятки зі ст. 6 та 10 у світлі всіх особливих обставин справи. Однак слід зазначити, що вищезазначені випадки мали конкретний контекст, оскільки всі вони стосувались збройного насильства та здебільшого екстериторіальних актів держави. Тому може бути амбіційним перенести їх на обставини поточної пандемії. Проте обидві ситуації мають спільну рису, а саме надзвичайну ситуацію, що загрожує життю нації, що ускладнює нормальне виконання державних функцій. У будь-якому разі ми бачили, що навіть у ситуаціях лиха для державних органів, зберігаючи саму суть права, Суд вимагав вагомих пояснень, чому певне втручання у права людини було необхідним за особливих обставин справи та які конкретні запобіжні заходи були вжиті.

У нинішній санітарній ситуації ЄСПЛ не матиме труднощів, встановивши, що є реальна та неминуча надзвичайна ситуація, що загрожує життю нації. Урядом буде важко довести, чи надзвичайні заходи, вжиті протягом періоду COVID-19, були адекватною та пропорційною реакцією на ситуацію. Введення цілих міст під блокування в перші місяці пандемії, можливо, було виправданим з огляду на невідомі характеристики нового вірусу та відсутність належної готовності та реагування. Однак із плином часу, коли з'являлося більше доказів

того, як вірус поширювався і які заходи захисту були найефективнішими, суворі обмеження, можливо, вже не були суворо необхідні через ситуацію. Безумовно, свобода вираження поглядів є одним із тих прав людини, які буде важко обмежити, якщо тільки вони не використовуються для поширення дезінформації. Пандемія не дозволяє державам-членам Ради Європи поводитися спо-

кійно і припускати, що будь-які обмеження прав людини будуть автоматично виправдані без постійної оцінки ситуації та заходів, необхідних для запобігання подальшому поширенню хвороби. Національні суди повинні оцінювати ситуацію на місцях та забезпечувати захист прав людини в державах-членах Ради Європи відповідно до практики ЄСПЛ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013 № 995_004. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Посібник Ради Європи зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від забор'язань під час надзвичайної ситуації. 2016. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.
4. ЄСПЛ, «Лоулес проти Ірландії». Заява № 322/57, Страсбург 1 липня 1961 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22dmdocnumb%22:%22695395%22,%22itemid%22:%22001-57518%22%22>.
5. ЄСПЛ, «Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції». 1969. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-167795%22%22>.
6. ЄСПЛ, «Ірландія проти Сполученого Королівства». Заява № 5310/71, Страсбург, 18 січня 1978 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57506%22%22>.
7. ЄСПЛ, «А. та інші проти Сполученого Королівства». Заява № 3455/05, Страсбург, 19 лютого 2009 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-91403%22%22>.
8. ЄСПЛ, «Бранніган та Макбрайд проти Сполученого Королівства». Заява № 14553/89; 14554/89, Страсбург, 25 травня 1993 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57819%22%22>.
9. ЄСПЛ, «Аксоу проти Туреччини». Заява № 12987/93, Страсбург, 18 грудня 1996 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58003%22%22>.
10. ЄСПЛ, «Мехмет Хасан Алтан проти Туреччини». Заява № 13237/17, Страсбург, 10 вересня 2018 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-181862%22%22>.
11. ЄСПЛ, «Alparslan Altan проти Туреччини». Заява № 12778/17, Страсбург, 16 квітня 2019 року. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=611978#05545158535767061>.
12. ЄСПЛ, «Баш проти Туреччини». Заява № 66448/17, Страсбург, 3 березня 2020 року. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=646865#005473883535482904>.
13. ЄСПЛ, «Кавала проти Туреччини». Заява № 28749/18, Страсбург, 10 грудня 2019 року. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-kavala-proti-turechchini/>.
14. ЄСПЛ, «Броган та інші проти Сполученого Королівства». Страсбург, 29 листопада 1988 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO0662.html.
15. ЄСПЛ, «Зана проти Туреччини». Заява № 69/1996/688/880, Страсбург, 25 листопада 1997 року. URL: <https://www.legislationline.org/documents/id/9047>.
16. ЄСПЛ, «Сюрек проти Туреччини». Заява № 34686/97. Страсбург, 14 червня 2001 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ENG#%22itemid%22:%22001-64073%22%22>.
17. «Al-Skeini та інші проти Сполученого Королівства» Заява № 55721/07. Страсбург, 7 липня 2011 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Al_Sikejnu_v_GB.pdf.
18. «Хлебик проти України» Заява № 2945/16. Страсбург, 25 липня 2017 року. URL: <https://rm.coe.int/case-of-khlebik-v-ukraine-1-ukr-ed/1680738311>.